

Regionális dialektusok

A nyelvi sokféleség akkor ötlük leginkább a szemünkbe, ha megfigyeljük, hogyan beszélnek egy nyelvet különböző területeken. Ha átutazunk egy nagy kiterjedésű földrajzi területen, ahol egy nyelvet beszélnek, különösen ha ezt a nyelvet ezen a területen több száz éve beszélik, szinte biztos, hogy kiejtésbeli, lexikai és mondattani különbségeket veszünk észre. Sőt még az is elképzelhető, hogy nagyon eltérő helyi árnyalatokra figyel fel az ember, ahogy egyik helyről a másikra utazik. Az ilyen jellegzetes változatokat nevezik általában a nyelv *regionális dialektusainak*. A *dialektus* terminust (l. 27. p.) időnként csak akkor használják, ha a helyi változatnak komoly írásbeli hagyománya van. Az óangolnak és kisebb mértékben a középagolnak ebben az értelemben vannak dialektusai. Ha nincs ilyen írásbeli hagyomány, lehet a *patois* kifejezést használni a változat jellemzésére. Az angol nyelven író nyelvészek nagy része azonban inkább a *dialektus* kifejezést használja mindkét helyzet jellemzésére, s a *patois*-t ritkán vagy egyáltalán nem használják tudományos terminusként. Az ember valószínűleg leginkább egyfajta anakronizmusként találkozik a szóval, a jamaicaiak például gyakran utalnak „patois”-ként a szigeten beszélt angol változatra.

A *dialektus-patois* megkülönböztetésnek bizonyos helyzetekben, például Franciaországban, több értelme van, mint másokban. A középkori Franciaországban sok nyelvet használtak, és közülük több erős irodalmi hagyománnyal kapcsolódott össze. De amikor Párizs nyelve előtérbe került a 14. századtól kezdve, ezek a hagyományok elhalványultak. Egész Franciaországban elterjedt a párizsi francia, és bár ez az elterjedés még mindig nem teljes (ahogy erről meggyőződhetünk, ha meglátogatjuk Franciaország olyan részét, mint Bretagne, Provence, Korzika és Elzász), drasztikusan csökkentette a helyi változatok jelentőségét: ezek nagyrészt csak beszélt formákban léteznek; társadalmilag és politikailag kegyvesztetté váltak; patois-k azok számára, akik a standard francia érényeit zengik.

Van még néhány további érdekes különbség a *dialektus* és a *patois* használatában (Petyt, 1980, 24–25. p.). A *patois*-t általában csak falusi beszédformák leírására használják; *városi dialektusról* beszélhetünk, de a *városi patois* emlegetése furcsán hatna. Úgy tűnik továbbá, hogy a *patois* csak az alacsonyabb társadalmi rétegek beszédére utal: beszélhetünk *középosztálybeli dialektusról*, de *középosztálybeli patois-ról* nem. Végül pedig egy dialektus földrajzi elterjedtsége általában nagyobb, mint egy *patois*-é, úgyhogy amíg a *regionális dialektus* és a *falusi patois* kifogástalan kifejezések, ugyanezt nem lehet elmondani a *regionális patois-ról* és a *falusi dialektusról*. De mint említettem, sok jamaicai a jamaicai angol köznyelvi beszélt változatát *patois*-nak nevezi, és nem dialektusnak. Vagyis ez a megkülönböztetés szintén nem abszolút.

A *dialektus* terminust ily módon, vagyis meghatározott nyelvek regionális változatainak elkülönítésére talán könnyebben használhatjuk, ha a 20. századi európai helyzetről vagy más fejlett országokról beszélünk, mint használhatnánk a középkori vagy a reneszánsz Európa esetében vagy ma a világ bizonyos más részein, ahol is hosszú távolságokat tehettünk volna (illetve tehetünk még ma is) meg, és egész csekély változtatásokkal folyamatosan kommunikálhattunk volna (illetve kommunikálhatnánk) a

bennszülöttekkel. (Az utazásnak persze meglehetősen lassúnak kellene lennie a szükséges tanulás miatt!) Valaha eljuthatott így valaki Dél-Itáliától egészen Észak-Franciaországig. Teljesen nyilvánvaló, hogy a szóban forgó utazó utazása kezdetén egy bizonyos nyelvet beszélt, s amikor véget ért az utazás, egy egészen másikat; mégsem volt egyetlen olyan pont sem, ahol megtörtént a váltás, és azt sem lehetne sehogy sem megmondani, hogy hány közbülső dialektushatárt lépett át az illető.

Az effajta helyzeteket gyakran nevezik *dialektus kontinuumnak*. Térben egymás után elhelyezkedő dialektusok folyamatosságáról van ilyenkor szó: A-t követi B, B-t C, C-t D és így tovább. Nagy távolságok esetén lehet, hogy a kontinuum két végén lévő dialektusok kölcsönösen érthetetlenek, s a közbülső dialektusok némelyike, valamint a végpontok valamelyikén lévő dialektusok, sőt egyes közbülső dialektusok is lehetnek kölcsönösen érthetetlenek. Mely dialektusokat lehet ilyen eloszlás esetén egyetlen nyelv alá besorolni, és hány ilyen nyelvről beszélhetünk egyáltalán? Mint már mondtam, az ilyen kérdésekre ma, bizonyos helyeken, valószínűleg könnyebb válaszolni, mint valaha volt. A modern világban az államok, s nem annyira a többnemzetiségű vagy többetnikumú, mint inkább a nemzetállamok kialakulásával megszilárdultak a határok, s ennek következtében megszilárdultak a nyelvi határok is. Bár a holland–német határ vagy a francia–olasz határ két oldalán lévő területek lakosainak beszédében valószínűleg ma is nagyon sok a hasonlóság, az egyik esetben szinte biztos, hogy azt mondják, hogy a holland, illetve a német, a másikban pedig, hogy a francia, illetve az olasz egyik dialektusát beszélik. A jelenlegi államhatárokat különböző – társadalmi, kulturális és oktatási – hatások segítenek erősíteni, s ezek nem csökkentik, inkább kihangsúlyozzák a nyelvi különbségeket az államok között. A dialektusok tehát folyamatosan tűnnek el, ahogy kialakulnak a nemzeti nyelvek. Kétfajta nyomás nehezedik rájuk; az egyik belülről, hogy ti. hasonuljanak a nemzeti standardhoz, a másik kívülről, hogy ti. különüljenek el a másutt érvényes standardoktól.

Ha egy nyelvről felismerjük, hogy különböző változatokban beszélik, döntés kérdés, hogy hány változatot tartunk számon, és hogyan osztályozzuk ezeket. A *nyelvföldrajz* műszót használják azoknak a kísérleteknek a megnevezésére, amelyek feltérképezik a különböző nyelvi jellegzetességek eloszlását, hogy rámutassanak földrajzi származási helyükre. A nyelvföldrajz kutatói, ha meg akarják határozni például az angol dialektusok jellemzőit, olyan kérdésekre próbálnak meg válaszolni, mint a következők. R-et ejtő területe-e ez az angolnak, azaz kiejtik-e az r-t olyan szavakban, mint a *car* („autó”) vagy a *cart* („kordé”), vagy nem? A *drink* (iszik) melyik múlt idejű alakját részesítik előnyben a beszélők? Milyen nevet adnak a környezet meghatározott tárgyainak, például az *elevator*-t vagy a *lift*-et (felvonó), a *petrol*-t vagy a *gas*t (benzin), a *carouselt* vagy a *roundabout*-ot (körhinta) használják-e. Azt mondják-e az emberek, hogy „I haven’t any”, vagy azt, hogy „I don’t have any” vagy hogy „I ain’t got none”^{*} stb. Időnként a térképek tényleges határokat mutatnak az ilyen jegyek körül, ezeket a határokat *izoglossáknak* nevezik, hogy elválasszanak egy területet, amelyen egy bizo-

* A standard angolban nem használatos kettős tagadás különböző formái. – A szerk.

nyos jegy megvan más területektől, amelyeken hiányzik. Amikor több eltérő izoglossza egybeesik, az eredményt időnként *dialektushatárnak* nevezik. Ilyenkor készíttetést érezhetünk arra, hogy azt mondjuk: e határ két oldalán két különböző dialektust beszélnek az emberek.

Amikor a 6. fejezetben majd röviden visszatérünk ehhez a témához, látni fogjuk, hogy ez a munka igen sok nehézséggel jár: meg kell találni azokat az egységeket, amelyek alkalmasnak látszanak arra, hogy megkülönböztessenek egy dialektust egy másiktól; adatokat kell gyűjteni; következtetéseket kell levonni az összegyűjtött adatokból; elő kell adni az eredményeket stb. De azt azért könnyű belátni, hogy ezzel a módszerrel el lehet különíteni egymástól egy nyelv különböző dialektusaiként az angol brit, amerikai, ausztrál stb. változatát. Arra is alkalmas, hogy segítségével különbséget tegyünk a cockney angol és a texasi angol között. De hogyan használható a New Yorkban vagy Londonban fellelhető sokféle angol változat megkülönböztetésére? Vagy akár azoknak a változatoknak a megkülönböztetésére, amelyeket kisebb és kevésbé bonyolult városokban és kisvárosokban figyelünk meg, amelyekben a különböző, mindig ott élő emberek elismerik, hogy másképp beszélnek, mint a többiek?

Végezetül pedig a *dialektus* kifejezést, különösen akkor, amikor regionális változatra utalnak vele, nem szabad összekeverni a *kiejtés* kifejezéssel. A standard angolt például igen sokféle kiejtéssel beszéljük, s ezekhez gyakran világos regionális és szociális asszociációk tapadnak: bizonyos kiejtések Észak Amerikához, Szingapúrhoz, Liverpoolhoz (Scouse), Tyneside-hez (Geordie), Bostonhoz, New Yorkhoz stb. kapcsolódnak, de sok ott élő ember jól észrevehetően hasonlít egymáshoz grammatikájukat és szókincsüket tekintve, mivel a standard angolt beszéljük. Van egy angol kiejtés, amely bizonyos presztízsre tett szert, ezt *elfogadott kiejtésnek* (Received Pronunciation, röviden RP) nevezik. Legalábbis az Egyesült Királyságban ezt az akcentust „általában a magasabb iskolai végzettséggel, a felsőbb osztályhoz tartozással, a BBC-vel és a színházzal kapcsolatuk össze, és leginkább ezt oktatják az angolt idegen nyelvként tanuló diákoknak” (Wakelin, 1977, 5. p.). Sok diák számára ez az egyetlen akcentus, amelynek elsajátítására hajlandó, és annak a tanárnak, aki nem ezt használja, könnyen támadhatnak nehézségei angoltanári állást keresve bizonyos nem angolul beszélő országokban. Nevezik ezt az akcentust a *királynő angoljának*, *BBC-angolnak*, *oxfordi angolnak* is. Egyáltalán nincs azonban egyetértés a tekintetben, hogy a királynő valóban az RP-t használja-e, az Oxfordi Egyetem tanszemélyzetének és diákjainak akcentusa nagy változatosságot mutat, a különböző BBC-adásokban pedig ma már gyakran használnak regionális akcentusokat. Trudgill (1983B, 19. p.) szerint az RP legérdekesebb jellegzetességei a következők: „az a viszonylag kevés beszélő, aki ezt használja, nem úgy azonosítja magát, mint aki bármely meghatározott földrajzi régióból származnék”; „az RP nagyrészt Angliára korlátozódik”, és ott „nem lokalizált akcentus”; továbbá hogy „ahhoz, hogy valaki a standard angolt beszélje, nem szükséges az RP-t beszélnie”, mert „a standard angol bármely regionális akcentussal beszélhető, és rendes körülmények között így is beszélük”. Az RP „osztály”-akcentus: Angliában minél magasabb társadalmi osztályhoz tartozik egy beszélő, annál kevésbé használ regionális akcentust (és egyben kevesebb helyi szót és grammatikai formát használ). Észak-Amerikában a legáltalánosabban elterjedt akcentust időnként *média angolnak* nevezik. Más nyelvekben gyakran nincs az RP-nek megfelelője: a

németet például nagyon sokféle akcentussal beszélnek, és ezek egyikét sem tekintik inherensen jobbnak a többinél.

Utolsó megfigyelésként mindehhez hozzá kell tennem, hogy angolul – vagy bármely nyelven – lehetetlen akcentus nélkül beszélni. Nincs tehát olyan dolog, hogy „akcentus nélküli angol”. A különböző akcentusokat mindazonáltal eltérően értékelik, ezek az értékelések azonban nem nyelvi, hanem társadalmi tényezőkkel függenek össze.

Társadalmi dialektusok

A *dialektus* kifejezést olyan beszédbeli különbségek leírására is használják, amelyek különböző társadalmi csoportokhoz vagy osztályokhoz kapcsolódnak. Társadalmi dialektusok éppúgy vannak, mint regionális dialektusok. Azonnal felmerül a kérdés, hogyan lehet a *társadalmi csoportot* vagy a *társadalmi osztályt* definiálni, hogyan lehet megfelelően súlyozni a társadalmi helyzet meghatározására használható tényezőket, amilyenek például a foglalkozás, a lakóhely, az iskolai végzettség, a vagyon „új” vagy „rég” volta, a jövedelem, az emberfajta vagy az etnikum, a kulturális háttér, a kaszt, a vallás és így tovább. Úgy tűnik, hogy ezek a tényezők meglehetősen közvetlenül összefüggenek azzal, hogyan beszélnek az emberek. Az angolban van „magániskolai” dialektus, olyan városokban pedig, mint New York, Detroit és Buffalo, van „fekete” dialektus. Sok embernek vannak sztereotip elképzelései arról, hogyan beszélnek a különböző társadalmi típusok, s ahogy – különösen a 7. fejezetben – látni fogjuk, egyes kutatók, például Labov és Trudgill munkássága azt bizonyítja, hogy a társadalmi dialektusokat valóban le lehet írni szisztematikusan.

Míg a regionális dialektusok földrajzi alapúak, a társadalmi dialektusok a társadalmi csoportok létéből fakadnak, és számos tényezőtől függenek, amelyek közül a legfontosabbak a társadalmi osztály, a vallás és az etnikum. Indiában például a társadalmi osztályokat megkülönböztető jegyek közül az egyik legvilágosabb a kaszt, és ez nagyon gyakran meghatározza, hogy egy beszélő egy nyelvnek melyik változatát használja. Bagdadban a keresztény, a zsidó és a muzulmán lakosok az arab eltérő változatait használják. Ez

esetben az első két csoport a saját csoportján belül kizárólag a saját változatát használja, de a csoportok között a muzulmán változat funkcionál lingua francaként, vagy közös nyelvként. Így a muzulmánokkal foglalkozó keresztényeknek és zsidóknak két változatot kell használniuk: otthon a sajátjukat, a kereskedelemben és minden más csoportközi kapcsolatban a muzulmánét. Az etnikai változatra az Egyesült Államok kínál példát, ahol az angol egyik változatát annyira azonosították egy etnikai csoporttal, hogy gyakran „fekete angolként” utalnak rá. Labov New York-i kutatásaiból kitűnt, hogy léteznek egyéb etnikai változatok is: a zsidó és az olasz etnikumúak megkülönböztetik magukat az angol standard változatát és a fekete angolt használó beszélőktől is. Hajlamosak a *hiperkorrekcióna* (azaz eltúloznak bizonyos utánczott formákat): az olaszok azok élcsapatába tartoznak, akik a *bag* ('szatyor') és a *bad* ('rossz') féle szavakban hajlamosak a magánhangzót a *beard* ('szakáll') magánhangzójához hasonlóan ejteni, a zsidók pedig szeretik olyasformán ejteni a *dog* ('kutya') szó magánhangzóját, ahogy a *book* ('könyv') magánhangzója hangzik. Elképzelhető, hogy ennek a viselkedésnek az a vágy az indítéka, hogy eltávolodjanak azoktól az olasz és jiddis magánhangzóktól, amelyeket mintegy kapásból használnának ezekben a szavakban, de amelyek világosan etnikumukra utalnak; az elkerülési vágy kiváltotta mozgalom azonban túlmegy az általánosan elfogadott helyi normán, és így etnikai jellegzetességgé válik.

A *társadalmi dialektológia* területén végzett kutatásoknak – így nevezik a nyelvészeti kutatásoknak ezt a területét – számos nehéz problémával kell megküzdeniük, különösen amikor a kutatók városokba merészkednek. A városokat nyelvészetileg sokkal nehezebb jellemezni, mint a kis falusi településeket: a nyelvi eltérések és a változás tendenciái jóval világosabbak a városokban, például a családstruktúrákban, a foglalkoztatottságban és a társadalmi felemelkedés vagy hanyatlás kilátásait illetően. A migráció, a városokból való elvándorlás, illetve az oda való bevándorlás általában szintén használható nyelvészeti tényező. A városok hatása jóval meghaladja határaikat, és soha nem szabad alábecsülni jelentőségüket olyan kérdések vizsgálatakor, mint a nyelvek standardizálása és a nyelvek elterjedése.

Néhány későbbi fejezetben (különösen a 7–9. fejezetekben) közelebbről megvizsgáljuk majd a nyelvi sokféleség jelentőségét a városokban, és látni fogjuk, hogy milyen fontos ez a sokféleség, amikor megpróbáljuk megérteni, hogy miért és hogyan változnak a nyelvek. Így aztán azt is megértjük majd, hogy miért véli úgy néhány szociolingvista, hogy a szociolingvisztikai kutatás legfontosabb tárgya ez a fajta sokféleség.

Stílusok és regiszterek

A dialektusok kutatását tovább bonyolítja az a tény, hogy a beszélők különböző beszédstílusokat alkalmaznak. Beszélhet az ember nagyon formálisan vagy nagyon informálisan, s hogy mit választ, azt a körülmények határozzák meg. Az ünnepélyes alkalmak szinte kivétel nélkül nagyon formális beszédet kívánnak, a nyilvános előadások valamivel kevésbé formálisat, az alkalmi társalgások egészen informálisat, ha pedig szoros kapcsolatban lévő személyek lényegtelen dolgokról beszélnek, a stílus lehet rendkívül lezser és nemtörődöm. (Szórakoztatóan tárgyalja ezt a témát Joos, 1962.) Azt, hogy milyen szinten formális a választott stílus, megpróbálhatjuk számos tényezővel összefüggésbe hozni: az alkalom jellegével, a résztvevők között lévő társadalmi, életkorbeli és más különbségekkel, azzal, hogy milyen speciális – például írás- vagy beszédbeli – feladatról van szó, a résztvevők egyikének vagy mindegyikének érzelmi involváltságával stb. Azt, hogy ilyen különbségek léteznek, észre vesszük, amikor észleljük a *Mit kíván tenni, felség?*² stilisztikai helyénvalóságát szemben a *Mire szottyant kedve, nagyfőnök?*² nem helyénvaló voltával. Bár a formalitás különböző szintjeit talán nehéz jellemezni, ki lehet mutatni, hogy az anyanyelvi beszélők minden nyelven egy sor

stilisztikai változatot tudnak használni. Nagy valószínűséggel az is előre látható, hogy milyen stilisztikai jellegzetességeket hajlamos alkalmazni egy anyanyelvi beszélő bizonyos alkalmakkor. A 7. és a 11. fejezetben még visszatérünk néhány ezzel kapcsolatos kérdésre.

A nyelvi sokféleség vizsgálatában egy másik, bonyodalmakat okozó tényező a *regiszter*. A regiszterek olyan szótári egységekből álló kollekciók, amelyeket különböző foglalkozási vagy társadalmi csoportokkal kapcsolunk össze. A sebészek, a pilóták, a bankmenedzserek, a könyvelők, a dzsesszrajongók és a stricik szókincse eltérő. Természetesen egyvalaki is tudhat számos regisztert; lehet valaki tőzsdeügynök és régész, vagy alpinista és közigazdász.

A dialektus-, stílus- és regiszterkülönbségek nagyrészt függetlenek egymástól: beszélhet valaki lezseren a hegymászásról egy nyelv valamely helyi dialektusában, vagy írhatunk formális szacikket a borkészítésről. Az is megeshet, hogy valakiről azt mondják, hogy „jobban” vagy „rosszabbul” beszél, mint más, nagyjából az övével azonos háttérrel rendelkező beszélők. Teljesen mindennapi dolog, hogy találkozunk olyan emberekkel, akikről azt mondják, hogy jobban vagy rosszabbul beszélnek egy nyelvet vagy egy nyelvi változatot, mint mások. Bloomfield (1927) tanulmányt írt egy wisconsini amerikai indián nyelv, a menomini beszédbeli változatairól, amelyeket mintegy 1700 menomini beszélő megnyilatkozásai alapján tanulmányozott, és megemlíti, hogy az általa legjobban ismert beszélők készségei erősen eltérőek. Beszél egy „hatvanas éveiben járó asszonyról, aki gyönyörű, és törőlmetszett menominit beszél”, megemlíti a férjét, aki bizonyos alkalmakkor „olyan formákat használ, amelyek a rossz beszélők körében általánosak”, más alkalmakkor viszont „emelkedett beszédet”, amelyben leginkább „varázslós beszédmódnak” nevezhető formák fordulnak elő, „ritualisztikus összetett szavak és alkalmi archaizmusok”; szót ejt egy öregemberről, aki „rossz szintaxissal és szegényes, gyakran nem az alkalomhoz illő szókinccsel, ám időnként archaizmusokkal beszél”, egy kereken negyvenéves férfiről, aki gyalázatos menominit beszél, kicsi a szókincse, barbár módon ragoz, banális mondatokat mond; két féltéstvérről, akik közül az egyik hatalmas szókinccset, a másik „zamatos nyelvezetet” használ.

Gyakran nehéz megmagyarázni, hogy miért alakulnak ki ilyenfajta értékítéletek. Úgy tűnik például, hogy az emberek hajlamosak kissé elfogultan megítélni a dialektusokat. Nem mindig, de gyakran többre tartják a városi dialektusoknál a vidékieket. Angliában például értékesebbnek tekintik a northumbriai beszédet, mint a tyneside-it, a liverpooli beszédet viszont biztosan kevesebbre értékelik, mint egészében a középnyugat-angliait. Észak-Amerikában az Észak-New York állambeli beszédnek nincsenek meg azok a negatív jellegzetességei, amelyeket a New York-i városi beszéddel hoznak összefüggésbe. Nem könnyű megmondani, hogy mi az oka az ilyen eltérő attitűdök létezésének. A „régébbi”, és a „konzervatívabb” dolgok iránti előszeretetről van szó? Az urbanizáció bizonyos sajátosságainak öntudatlan elutasításáról? Beleértve azt a bizonytalanságot is, hogy milyen standardot kell elfogadottnak tekinteni? Vagy valamilyen más okról, netán okokról?

A „jobb” és a „rosszabb” ideája néha a „helyesség”, illetve a „helytelenség” fogalmává szilárdul. Ez utóbbiakat illetően megszívlelhetjük Bloomfield (1927, 432–433. p.) szavait:

„A »helyes« és a »helytelen« beszéd közkeletű magyarázata a dolgot a tudás és a tudatlanság ellentétére redukálja. Létezik olyan dolog, hogy helyes angol. A tudatlan ember nem ismeri a helyes formákat, így aztán mit tehetne, a helyteleneket használja. Az oktatás során az ember megtanulja a helyes formákat, és gyakorlás, valamint akaraterő (»gondos beszéd«) révén elsajátítja használatuk szokását. Ha valaki tudatlan beszélőkkel érintkezik, vagy ellazítja akaraterójét (»gondos beszéd«), belesüllyed a helytelen formák használatába... a közkeletű nézet szerint van egy olyan hiba, amely különösen érdekes. A helytelen formák nem lehetnek tudatlanság vagy gondatlanság következményei, mert egyáltalán nem véletlenszerűek, épp ellenkezőleg, nagyon stabilak. Ha például valaki annyira tudatlan, hogy nem tudja, hogyan kell múlt időben mondani azt, hogy *I see it* (látom), azt gondolhatnánk, hogy teljesen összevissza fog mindenféle formát használni, leginkább könnyen képezhető kifejezésekre hagyatkozik, mint amilyen az *I did see it*, vagy a szabályos múltidő-jellet alkalmazza: *I seed it*. Ehelyett azonban ezek a tudatlan emberek következetesen azt mondják *I seen it*. Mármost nyilvánvaló, hogy egy rögzült vagy következetes formát semmivel sem könnyebb megtanulni, mint egy másikat: az a személy, aki az *I seen*-t tanulta meg az *I see* múlt idejeként, éppannyit tanult, mint az, aki azt mondja: *I saw*. Egyszerűen valami mást tanult. Habár a legtöbb olyan ember, aki azt mondja, hogy *I seen*, tudatlan, tudatlanságuk nem magyarázza meg ezt a beszédformát.”

Amint látjuk, a nyelvnek sokféle változata van, és minden egyes nyelv számos formában létezik. Ugyanakkor a nyelvek nem térnek el egymástól minden lehetséges módon. Nagyon is lehetséges, hogy egy egyedi beszélőt hallgatva nagyon sajátos dolgokra következtetünk vele kapcsolatban, miután viszonylag keveset hallottunk beszédéből. Érdekesnek az az érdekes, hogyan adunk számot arról a képességünkről, amellyel ezt meg tudjuk tenni. Melyek azok a sajátos nyelvi jegyek, amelyekre támaszkodunk, amikor úgy osztályozunk egy személyt, hogy valamilyen meghatározott helyről származik, egy bizonyos társadalmi osztály tagja, egy meghatározott szakma képviselője, olyan valaki, aki megpróbál felkapaszkodni a társadalmi ranglétrán, tettetni magát valakinek, holott nem az stb.? Válaszolhatjuk azt, hogy viszonylag kevés támpontot használunk, például bizonyos nyelvi jegyek meglétét vagy hiányát. Érzékenyek vagyunk e támpontok következetes vagy következetlen használatára is, azaz alkalmanként nemcsak arra, hogy egy bizonyos nyelvi jegyet mindig használják-e, hanem a mindig vagy soha helyett inkább arra, hogy milyen arányban használják (lásd 7. fejezet). Használatát vagy nem használatát azonban gyakorlatilag kategorikusan érzékelhetjük, azaz mint mindig jelenlétet vagy mint soha meg nem jelenőt. Ez utóbbi feltevés azért érdekes, mert nagyon fontos kérdéseket vet fel az emberek nyelvi képességeivel kapcsolatban, különösen azzal kapcsolatban, hogyan sajátítják el azt a képességet, hogy így használják a nyelvet. Ha nem egyszerűen azt kell megtanulniuk, hogy az X nyelvi jegyet (például a *-juk* végződést az igék esetében) kell használniuk, és nem az Y nyelvi jegyet (a *-suk* végződést ugyanott), hanem azt is, hogy az X jegyet az A helyzetek ilyen és ilyen, a B helyzetek másmilyen és a C helyzetek ismét másmilyen százalékában kell használniuk, akkor mit mond ez nekünk az emberek születéstől adott képességeiről és tanulási képességükről? Milyen

kognitív és társadalmi képességek játszanak szerepet a minden nyelvben létező változatok egy részének megtanulásában?

A különböző változatok létezése még egy szempontból érdekes. Meglehet, egy nyelvnek mindegyikünk csak egy vagy egész kevés változatát tudja aktívan használni, mégis általában jóval több változatot értünk meg, s mindezeket összefüggésbe tudjuk hozni „egy nyelv” fogalmával. Vagyis nyelvi képességünk passzív, *befogadó* összetevője jóval nagyobb, mint aktív, *produktív* összetevője a nyelvi változatok vonatkozásában. Érdekes probléma a nyelvészek számára, hogyan lehetne a legjobban jellemezni ezeket a képességeket, vagyis azt a „tudást”, amely lehetővé teszi, hogy valamit a nyelvhez tartozónak, mégis valahogy „másmilyennek” érzékeljünk. Vajon *kompetenciánk* vagy *performanciánk* része ez, hogy Chomsky terminológiáját használjuk? Netán hamis ez a megkülönböztetés? Az első kérdést egyelőre még nem válaszolták meg, de ahogy a második kérdés sejtetni enged, lehet, hogy nem is lehet megválaszolni. Minderről beszélek még a továbbiakban, miközben egyre jobban belemélyedünk a nyelv és a társadalom kapcsolatának vizsgálatába.